

Биљана Милановић

ОДНОС СФЕРЕ ДРЖАВЕ ПРЕМА ПЕВАЧКИМ УДРУЖЕЊИМА У СРБИЈИ И КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ*

Апстракт: У раду су анализирани поједини аспекти односа сфере државе према певачким удружењима као најмасовнијим музичким институцијама цивилног типа у Србији до 1918. и Краљевини СХС/Југославији. Циљ је да се укаже на социјални контекст проблема који су ометали унапређење музичке културе српског и југословенског друштва.

Кључне речи: певачка друштва, Јужнословенски певачки савез, сфере државе, цивилних институција и друштва.

Савремена историјска наука дошла је до закључка да се дугорочни проблеми развоја Србије, од настанка модерне државе до данас, могу тумачити слабом повезаношћу сфера државе, цивилних институција и друштва, које су се, као и у већини других балканских земаља, развијале готово независно једне од других. Наиме, док је развој модерних грађанских друштава Запада представљао основу на којој су се стварали зачеци цивилних институција, да би те две сфере својим узајамним утицајима деловале на државу, ови процеси на Балкану имали су другачији ток. Пошто није било услова за међусобно снажење економских, друштвених и културних чинилаца, јер у освит националних револуција XIX века облици модерног друштва и цивилних институција на овим просторима нису ни постојали, „европеизација“ је иницијално кренула од државе која је на Балкану представљала „супститут друштва“ и функционисала као „основни покретач развоја и модернизације”.¹ У таквом контексту, постојање бројних модела у сферама државе и цивилних институција упућивало је, са једне стране, на директне паралеле са земљама Централне и Западне Европе још од почетка друге половине XIX века.² Са друге стране, међутим, слабо деловање

* Овај текст је резултат рада на пројекту *Идентитети српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови*, бр. 177004, финансираног од стране Министарства за науку и просвету Републике Србије.

¹ Д. Стојановић, „Уље на води: Политика и друштво у модерној историји Србије“, у: *Србија 1804–2004: три виђења или позив на дијалог*, Београд 2009, 115–148.

² У сфери државе и политике, они се пре свега огледају у формирању парламентарног система, доношењу напредног Устава (1888) који после периода политичких борби и Мајског преврата поново ступа на снагу 1903, усвајању појединих закона попут закона о слободи мисли, збора и удруживања, слободи штампе и општег права гласа. У сфери цивилних институција, они се манифестују у разгранавању различитих облика грађанског удруживања, од политичких до социјалних, просветних, професионалних и културних организација, те развоју штампе и дневних листова. Уп. *исто*.

ових сфера на само друштво чинило је основу неуједначеног и увек парцијалног освајања модерности. Претежно чиновничка структура слабо издиференциране политичке, интелектуалне и економске елите, која је била упућена не само на сарадњу са државом већ и на зависност од ње, малобројност економски независних појединаца, односно одсуство оних слојева који су у западном искуству били главни носиоци промена, разграната мрежа цивилних институција, али недовољно снажних да ограниче државу и покрену инертно, претежно аграрно друштво, као и бројни други, међусобно условљени проблеми чинили су контекст у којем је држава, у различитим периодима свога постојања, представљала главни извор моћи и богатства за појединце и истовремено била једини фактор који је могао да оствари реформу друштва.³

Бавећи се кључном улогом државе у процесима модернизације у различитим периодима новије српске историје, поједине анализе указују на структуралну и функционалну амбивалентност ове сфере, препознајући у њој и јасне антимодернизацијске елементе. Када је реч о времену до Другог светског рата, они се првенствено односе на законско нормирање наслеђених структура и односа „српског аграрног социума“, које је у име једнакости и народног јединства обезбеђивало континуитет са патријархалном културом.⁴ Најупечатљивије антимодернизацијско дејство имали су закони који су петрификовали пољопривреду, дестимулисали занатство, трговину и извоз, али и деценијама зауздавали процесе социјалне стратификације и у крајњем резултату проузроковали екстремно сиромаштво.⁵ Такође, одсуство неопходних законодавних мера доводило је до „привремених решења“ и незадовољавајућих резултата. Типичан пример је уређење престонице на прелому векова, без претходно усвојеног Закона за град Београд и без урбанистичког плана,⁶ али је слична пракса уочљива и у Краљевини СХС/Југославији, као у случају дуготрајних покушаја доношења просветних закона, који су пуних десет година били терен националних и идеолошких сукоба.⁷ С обзиром на чињеницу да нису постојале снаге које би контролисале државу, у овој сфери се отварао простор за нерационално управљање, за недостатак дугорочног

³ Уп. *исто.*

⁴ L. Perović, „Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka“, u: *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka*, 4. *Žene i deca*, Београд 2006, 16.

⁵ Грађански законик (1844) и Закон о окућњу (1836) који је бранио задуживање егзистенцијалног минимума, остајали су на снази читав један век. Детаљно о овој проблематици уп. М. Ж. Чалић, *Социјална историја Србије*, Београд 2004.

⁶ Уп. Д. Стојановић, *Калдрма и асфалт: урбанизација и европеизација Београда 1890–1914*, Београд 2008.

⁷ Уп. Љ. Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, књ. II, Београд 1996, 199–214.

планирања и спорост у доношењу одлука. Хипертрофирана улога државе и политике и везаност за структуре власти као најсигурнији начин социјалне промоције омогућавали су постојање „једног паралелног система вредности и понашања“, врсту саморепродукујућег „анархичног поретка“ који се опирао успостављању правила и лако прерастао у „отпор према [...] променама“.⁸ Отуда је брига за проблеме и потребе друштва и његове трансформације углавном остајала у другом плану.

Како је у таквим околностима функционисала музичка култура и шта је она, у крајњој линији, значила за државу, одређене социјалне групе и појединце? Назначено питање захтева унутрашњи дијалог са закључцима савремене историјске науке у истраживању целокупног музичког контекста, а овај рад представља један од првих корака у том правцу. Текст се везује за певачка удружења, јер су она у поређењу са другим музичким институцијама цивилног типа имала највећи радијус националног и социјалног дејства, па тако и могућност да делују на сложеном и осетљивом терену ублажавања културних неуједначености српског и југословенског друштва. У фокусу је један сегмент проблематике везан за материјално функционисање певачких удружења, онај који се пре свега односи на њихову финансијску повезаност са државом. Подаци из појединих споменица посвећених певачким дружинама, као и информације из музичких часописа које нису коришћене у досадашњим музиколошким истраживањима, представљају базу на основу које се може проблематизовати ова врста везе између најмасовнијих цивилних институција музичке културе и државе.⁹

Познато је да су се певачке дружине бориле с финансијским проблемима. Да би опстале, ослањале су се на различите изворе прихода, што је било дефинисано и самим дружинским статутима. Материјална основа стварана је од годишњих чланарина и прилога чланова и њихових породица, улога чланова утемељивача и добротвора, прихода са наступа, забава, хонорара од певања на венчањима, поменима и другим пригодама. Цене улазница за концерте и забаве најчешће су биле симболичне, али је у Београду постојао обичај да појединци тада прилажу и по 50, 100, па и више динара.¹⁰ Успешност у организовању таквих догађаја посебно је зависила од способности и залагања дружинске управе која се бринула о контактима са институцијама и појединцима,

⁸ Д. Стојановић, *Калдрма и асфалт...*, нав. дело, 361–362.

⁹ У напоменама се употребљавају скраћенице: БПД – Београдско певачко друштво; ЈПС – Јужнословенски певачки савез; МГ – *Музички гласник*; *Гласник МДС* – *Гласник Музичког друштва „Станковић“*; *Весник ЈПС* – *Весник Јужнословенског певачког савеза*.

¹⁰ *Академско певачка друштво „Обилић“ 1884–1941*, Београд 2005, 42.

као и о приходима хора. То је утицало на финансијско стање које се одражавало на успоне и падове у деловању ових малих уметничких предузећа.

Поред ансамбала који су радили под окриљем појединих храмова, многи хорови су прихватили обавезу да стално или повремено певају на богослужењу, а та пракса значила је дефинисање односа између певачког друштва и црквених структура. Истовремено, хорска тела била су неизоставни актери бројних манифестација које су их повезивале са државом, што је подразумевало релације са институцијама власти, од општинских и градских структура до министарстава, Скупштине, Владе и династије. Певачка друштва су деценијама представљала снажан медиј у служби политичког васпитања и пропагирања колективне културе у правцу „дисциплиновања“ нације, па су их представници власти радо ангажовали у пригодним слављима и спектаклима. Шта су дружине, заузврат, добијале од државе?

Београдско певачко друштво је радило под високим заштитништвом митрополита и представника круне, па се у новијој музиколошкој литератури сматра да је овај хор имао статус државне институције.¹¹ Међутим, иако његово деловање указује на вишеструку комуникацију са структурама власти и повлашћен положај у односу на друге дружине, он је функционисао као институција цивилног друштва. Штавише, подаци показују да први хорски ансамбл у Србији није имао ни сталне субвенције државе и чланова династије, а и помоћ цркве зависила је од његових ангажмана у Саборном храму.¹²

Атрибут владара као „високог заштитника“ био је, пре свега, знак угледа и престижа, везивао се и за друге ансамбле и није увек значео и сталну материјалну помоћ.¹³ Он је подразумевао донацију

¹¹ Т. Марковић, „Певачко друштво као *означитељ* српске културе. Поводом 150. годишњице оснивања Београдског певачког друштва (1853–2003)“, *Нови звук* 22 (2003), 39.

¹² Још је кнез Михаило помагао дружину, али кнез Милан није преузео улогу добротвора. Помоћ је постојала од осамдесетих, када је краљица Наталија постала добротвор, а седмогодишњи престолонаследник Александар високи заштитник БПД. Редовна материјална помоћ сводила се на најам дружине за певање у цркви Св. Наталије 1880–1884. и крајем осамдесетих за скромних 600 дин. и 1889. за 1200 дин. годишње, као и у Дворској капели 1884. за 120 дин. месечно. Друштво се још 1867. одазвало позиву митрополита Михаила да пева у Саборном храму, а ову обавезу обнавља 1881. када од митрополита добија 15 дуката месечно. Истом ангажману се враћа тек од 1896, а месечна накнада пристиже од црквеног управног одбора и архијерејског сабора. Уп. С. Калик, *Споменица Београдског певачког друштва приликом прославе педесетогодишњице*, Београд 1903, 27, 46, 47, 59, 121–122, 146, 178.

¹³ Нпр. престолонаследник Александар поконио је по 1000 дин. *Обилићу* 1885. и 1886, краљица Наталија је у његово име одредила ову суму као редовну помоћ дружини, да

заставе и другог знамења, што је у очима јавности представљало гест високе почести. Такви дарови су заједно са читавим низом пригодних радњи чинили део ритуала везаних за националне датуме или јубилеје дружине, а њихов симболички значај надилазио је важност увек скромне новчане помоћи. Тако су се слале поруке које су и хорско друштво и припадника владарске породице органски везивале за нацију: конструисан је јавни кредибилитет дружине као истакнуте националне институције, стварана је и снажена колективна представа о члану династије као легитимном заштитнику нације и њеног културног просперитета.

Представници круне су само у ретким примерима пружали помоћ која је видно доприносила унапређењу хора и тако стварно и деловали на механизме културног просперитета.¹⁴ Повремено су слали поклоне у новцу, али је висина тих прихода била довољна за једнократно попуњавање хорске касе.¹⁵ Чак и онда када су поступци власти били усмерени на решавање суштинских потреба у постизању стабилније егзистенције и бољих услова рада дружине, помоћ је била половична и несигурна. Довољно је навести пример Београдског певачког друштва које се годинама трудило да створи материјалну основу за изградњу свог уметничког дома. Иако је у ове сврхе добило и земљишну парцелу, коју му је поводом тридесетогодишњице поклонила Општина у сарадњи са Гимнастичким друштвом и Читаоницом, представници династије и других владајућих структура нису предузимали кораке да се убрза вишегодишње попуњавање дружинског фонда намењеног почетку радова. Камен темељац положио је сам краљ, али тек током прославе педесетогодишњице Друштва. До изградње није дошло, а најрепрезентативније певачко друштво у земљи дефинитивно је остало без уметничког дома 1914, када му је Министарство финансија одузело поклоњени плац.¹⁶ Још већа незаинтересованост династије и државних власти пратила је настојања дружине да оснује музичку школу, а када је овај модернизацијски покушај најзад остварен 1899, требало је да

би (краљ) Александар и званично постао високи заштитник Друштва 1889. (*Академско певачко друштво „Обилић“*, нав. дело, 18). Са друге стране, Јужнословенски певачки савез је од 1929. био под високим заштитништвом краља Александра Карађорђевића, али владар није давао прилоге овој организацији (Уп. Табелу 1 у овом тексту).

¹⁴ Такав је био гест краљице Наталије од које је БПД добило концертни клавир. Уп. С. Калик, нав. дело, 58.

¹⁵ Нпр. дружина *Бранко* је од краљевског пара добила 200 дин. за забаву другог дана Божића 1902. *Црквено-певачка дружина „Бранко“: 120 година*, Ниш 2007, 47–48.

¹⁶ С. Калик, нав. дело, 58, 155; Д. Петровић, „Летопис Друштва 1853–2003. I: 1853–1918“, у: *Прво београдско певачко друштво: 150 година*, Београд 2004, 78.

прође још пет година да би се власти коначно одлучиле за делимичну субвенцију.¹⁷

Београдско певачко друштво је на прелому векова остварило своје највеће иностране турнеје, а државна помоћ за такве подухвате пристизала је захваљујући личним контактима Стевана Мокрањца и хорске управе са високим представницима Владе и дипломатије.¹⁸ Подаци недвосмислено показују да је пресудну улогу у умрежавању хора са државним властима имало Мокрањчево чланство у организацији Слободних зидара, којој су припадали поједини државни функционери и многи чланови и сарадници певачке дружине. Хор су посебно током својих високих државних мандата помагали масони Светомир Николајевић, председник Владе 1894. и др Владан Ђорђевић, посланик у Цариграду 1895. и председник Владе 1899, када су остварена гостовања ансамбла у Скопљу, Солуну и Будимпешти (1894), Софији и Цариграду (1895) и немачким градовима (1899). Тако су године све чвршћег режима династије Обреновић представљале „златно доба“ Београдског певачког друштва и хорског стваралаштва Стевана Мокрањца, који су не само у Србији већ и изван ње градили одговарајућу слику нације какву је заступала званична српска политика.¹⁹ Међутим, питање је да ли би власти препознале и финансијски подржале овај аспект музичког конструисања и представљања националног идентитета, да у његовој основи нису стајали приватна иницијатива и поменута лична познанства. О таквим и сличним механизмима функционисања говоре и други примери. Прво велико путовање *Обилића*, турнеја по Русији (1912) припремана готово две године, остварена је управо у време када је на челу председништва хора стајао Драгољуб Аранђеловић, професор Универзитета и тадашњи министар правде.²⁰ Годишња државна помоћ истом ансамблу, коју је Српска народна скупштина одобрила 1894, стигла је управо онда када је председник дружине био професор Велике школе Миленко Р. Веснић, радикалски посланик и претходни

¹⁷ Помоћ 1905. била је 1200 дин, да би „упоредо са успехом школе расла“ и 1913. износила 7000. „Српска музичка школа у Београду“, *Гусле* III/9 (1913), 136.

¹⁸ Није истражено колико је држава материјално помогла те турнеје и да ли су оне финансиране из диспозиционог фонда, како је то тврдио Душан Јанковић који у ондашњој штампи критикује Мокрањца и гостовања хора у иностранству. Уп. Д. Јанковић, „Двадесетпетогодишњица Ст. Ст. Мокрањца“, *Дело* 52/2 (1909), 246–250.

¹⁹ Уп. Б. Милановић, „Стеван Стојановић Мокрањцац и аспекти етничитета и национализма“ у: *Мокрањцац на дар: прошета – чудних чуда кажу – 150 година*, Београд – Неготин 2006, 33–53.

²⁰ Министарство иностраних послова обезбедило је 6000 динара, а руско посланство повластице за вођњу кроз Русију. *Академско певачка друштво „Обилић“*, нав. дело, 80.

министар просвете.²¹ Колико је дневна политика у таквом контексту могла да услови однос према певачком друштву и да, у крајњој линији, дестимулише ширење и развој музичке културе, потврђује забрана *Обилићу* да исте 1894. одржи турнеју по Западној Србији, јер се нова Влада, која није имала подршку у Народној скупштини, бојала могућности радикалске пропаганде током овог путовања.²² Сви ови случајеви говоре у прилог тези да су се у недостатку културне политике и организованог, планског финансирања музичке уметности и културе, ствари завршавале у уским оквирима интелектуалне и политичке елите која се често налазила на челу најпознатијих певачких дружина.

У периоду између два светска рата долази до одређених помака, јер највећа певачка удружења добијају годишњу помоћ државе, а институције власти повремено одобравају и додатна средства за значајне уметничке догађаје у организацији хорских институција.²³

Пример материјалне подршке Јужнословенском певачком савезу током тридесетих година сведочи о акумулирању средстава из различитих државних извора и приватних донација, што подсећа на начине финансијског функцинисања оваквих институција у уређенијим европским земљама.²⁴ (Видети табелу 1).

Проблем је, међутим, био у томе што су новчани приливи стално варирали и што су били недовољни да покрију планирани рад и унапређење певачких институција. Тога нису били поштеђени ни најистакнутији ансамбли, какав је у првој југословенској држави био *Обилић*, иначе ненадмашан по броју и успешности својих иностраних турнеја. Трошкови путовања ове дружине тешко су се покривали упркос дотирању државе, зарадама оствареним на појединим гостовањима и честим позајмицама универзитетских власти које нису опраштале дугове. Такви проблеми су изостајали само онда када су инострани домаћини сносили трошкове, као у случају турнеје по Француској 1838, која је

²¹ Помоћ од 1200 дин. укинута је, међутим, 1899. Уп. *исто*, 21.

²² Поменута забрана критикована је потом у радикалском листу *Одјек*. Уп. *исто*, 37.

²³ Нпр. *Обилић* добија 10.000 дин. за прославу четрдесетодишњице („Дневне вести. Министарство просвете за певачка друштва“, *Политика*, 2. јануар 1923, 5). БПД у сарадњи са ЈПС организује прву југословенску музичку изложбу 1926. и добија 4000 од Министарства унутрашњих дела и 2500 од Министарства просвете (Б. Ђаковић, „Летопис Друштва 1853–2003, II: 1919–1941“ у: *Прво београдско певачко друштво... , нав. дело*, 156). До 1932, помоћ за турнеје добијају дружине *Станковић* (Чехословачка, Француска) и *Обилић* (Пољска, Аустрија, Чехословачка, Грчка, Швајцарска, Немачка) – *Обилићу* је дато 100.000 дин. за пут у Швајцарску и Немачку. „*Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza*“, *МГ* 7–8 (1932), 227.

²⁴ Подаци из годишњих извештаја ЈПС: *Гласник МДС* 4–5 (1930), 92; *МГ* 5–6 (1931) 188; 3–4 (1932), 127; 5–6 (1933), 135; 9–10 (1934); *Весник ЈПС* 4–7 (1935), 42; 10 (1936), 75; 1–2 (1938), 8; *Извештај о раду Јужнословенског певачког савеза за певачку годину 1939–1940*, Београд 1940, 24.

организована на позив француских ветерана са Солунског фронта „Poilus d’Orient” и под покровитељством председника Француске Албера Лебрена (A. Lebrun).²⁵

Табела 1. Приходи Јужнословенског певачког савеза од 1929. до 1940.

ПЕРИОД	ПРЕНЕТО	СОПСТВ. ИЗВОРИ	ПОМОЋ ДРЖАВЕ И ПОЈЕДИНАЦА	УКУПНА СУМА
септ. 1929/ мај 1930.	27.121,03	23.676,92	46.000 (Мин. просвете) <u>5.000 (Град Бгд)</u> 51.000 УКУПНО	101.797,95
јун 1930/ мај 1931.	48.854,76	41.703,96	31.209 (Мин. просвете, Град Бгд)	121.763,72
јун 1931/ април 1932.	44.374,33	24.335,65	24.000 (Мин. просвете)	92.709,98
мај 1932/ мај 1933.	15.714, 58	31.057,57	7.000 (Мин. просвете)	53.772,15
јун 1933/ мај 1934.	6.552,37	15.227,50	10.000 (Мин. просвете)	31.779,87
дец. 1934/ септ. 1935.	2.199,42	8.118,50	9.000 (Мин. просвете) 8.000 (Мин. иностраних дела) 3.000 (Председништво Владе) 1.000 (Државни савет) <u>1.000 (Град Бгд)</u> 22.000 УКУПНО	30.118,50
окт. 1935/ јули 1936.	138,10	7,284,87	4.000 (Мин. спољних послова) 1.000 (Мин. финансија) 5.000 (Народна скупштина) 500 (Сенат) 5.000 (краљица Марија) 2.000 (краљевски намесник др Раденко Станковић мин. у пензији) 1.000 (генерал Петар Живковић, министар војске и морнарице) 5.000 (Стеван Ђирић, предс. Народне скупштине) <u>16.000 (Фонд Славенски југ)</u> 23.000 УКУПНО	46.923,47
дец. 1936/ феб. 1938.	702	6.199,25	2.083 (Град Београд) <u>49.500 (Мин. просвете)</u> 51.583 УКУПНО	58.483,75
окт. 1939/ окт. 1940.	19.533,30	17.073	45.000 (Мин. просвете) 2.992,50 (Управа Дунавске бановине) 1.000 (Управа Дринске бановине) <u>1.000 (Сенат)</u> 49.992,50	86.538,80

²⁵ Академско певачка друштво „Обилић“, нав. дело, 114, 150, 168, 180, 182–201.

Јужнословенски певачки савез (1924–1941) био је најмасовнија музичка организација у земљи, која је у другој половини тридесетих окупљала преко 10.000 певача у близу 350 дружина. Поред аматера, у њему су били активни и бројни професионални музичари, међу којима су истакнуту улогу имали српски композитори и диригенти, најпре оснивач Савеза Коста П. Манојловић, као и потоњи чланови управе и уметнички руководиоци попут Миленка Живковића, Михаила Вукдраговића и Светолика Пашћана. Савез је своје циљеве и значај поредио са Соколом Краљевине Југославије, па је ради „успешног спровођења национално-културне мисије“ тражио државну субвенцију од 200.000 динара, равнајући се, по свој прилици, управо према трошковима соколског Просветног одбора.²⁶ Министарство није излазило у сусрет овим захтевима и у најбољем случају издвајало је четвртину износа. Упркос томе, међутим, не може се прихватити тврдња да је Савез делио судбину осталих југословенски оријентисаних организација „које државна власт у другој половини тридесетих година систематски почиње да гуши и прогања“ и да се он временом „сводио на голо опстајање, више на папиру него у истинском музичком животу“.²⁷ На то указују наведене суме Министарства просвете намењене Савезу, које од 1936. износе чак нешто више у односу на издвајања из времена диктатуре, а такође и разгранати рад ове организације све до априлског рата.

Јужнословенски певачки савез и дружине које су биле његови чланови суочавали су се са многим законским и административним препрекама, па се Савез упорно обраћао властима, с циљем да побољша положај и рад организације и појединачних хорова, али и да допринесе решавању проблема који су се у недостатку јасне и организоване културне политике обрушавали на функционисање музичке културе у земљи.

У првим годинама по оснивању Савеза, молбе упућиване властима наилазиле су на потпуну тишину. Поред финансијске потпоре, тражило се да се савезна друштва ослободе плаћања државне таксе на концерте и да се омогући повлашћена возња за путовања. У циљу побољшања општег нивоа музичке културе, Савез је захтевао измену планова за наставу музике у основним и средњим школама, сматрајући да ће

²⁶ „Zapisnik X Kongresa Južnoslovenskog pevačkog saveza održanog u Beogradu 25. novembra 1934. god, u domu Muz. Društva Stanković“, *Vesnik JPS* 1 (1935), 9. Та сума је била испод просечног годишњег трошка Савезног просветног одбора Сокола, који је и сам хронично патио од недостатка новца. Уп. Љ. Димић, *нав. дело*, 443–445.

²⁷ Реч је о тврдњи Љ. Димића чија студија представља усамљени научни прилог истраживању ове институције. Љ. Димић, „Јужнословенски певачки савез“, у ауторовој књизи *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, III, *нав. дело*, 312–325.

тим путем и дружине доћи до бољих певача. Због недостатка музички образованог кадра у унутрашњости, тражио је да се у места у којима постоје певачка друштва постављају наставници и учитељи способни да истовремено буду и хороваође. Разматрајући потребе што бољег представљања југословенске музике у иностранству, али и планског одлучивања о томе који су ансамбли достојни да репрезентују земљу, залагао се да то буду искључиво чланови Савеза који постижу запажене успехе на певачким утакмицама. Молбе су, међутим, „из године у годину бивале обилније и обимније“, што је умањивало и интересовање чланства „за ствари Савеза“. Ни сами „чланови нису испуњавали оно што се од њих тражило“, па се каснило са плаћањем чланских улога, савезних издања и ауторских тантијема и одуговлачило са оснивањем појединих савезних жупа и са слањем података о дружинама. Међутим, „још се мање држава одазивала молбама из резолуција“ које су „остајале глас 'вапијућег у пустињи““. Тако се затварао круг у којем су се чланови „изговарали на државу, а држава као да је чекала да види колика ће бити активност Савеза, па тек онда да захвати у свој цеп“.²⁸

Пошто је ово удружење од почетка стајало на идеолошким позицијама интегралног југословенства, прокламујући у име хорских певача парољу „једна држава, један народ, један Савез“, веровало се да ће режим диктатуре (1929) препознати његов значај и схватити да „помажући јединствену савезну организацију у нашој држави, помаже поред уметничког и државно-национално јединство“. Тако је ова организација управо 1929. детаљно дефинисала све своје молбе, тражећи и да власт „поднесе законске предлоге и издејствује“ наведене мере.²⁹

И заиста се од тог тренутка и мења однос према Савезу, како због његове идеолошке подобности тако и због чињенице да се на месту министра просвете налазио Божидар Максимовић, „стари Обилићевац“ који је показао „смисао и добру вољу за певачку ствар“. Поред годишње субвенције, Савезу су одобрене повластице за превоз, ослобођен је једног дела државне таксе (по Тариф. Бр. 1 Такс. тарифе, 5 дин.), а испоштована је и његова молба о постављању учитеља.³⁰

Међутим, како одлуке нису ушле у законске правилнике, Савез је био приморан да сваке наредне године понавља исте молбе које су

²⁸ Д. Путник, „Јужнословенски певачки савез. Његова реорганизација и циљеви“, *Гласник МДС* 8 (1929), 138–139.

²⁹ М. Вукдраговић, „Певачки дани у Скопљу“, *Гласник МДС* 7 (1929), 128. Уп. такође К. Манојловић, „Јужнословенски певачки савез“, *Гласник МДС* 9 (1929), 165–168; 1 (1930), 1–6.

³⁰ „Из Јужнословенског певачког савеза“, *Гласник МДС* 9 (1929), 174–176; „Из Јужнословенског певачког савеза“, *Гласник МДС* 2 (1930), 42; 6 (1930), 121–122.

само повремено биле испуњаване.³¹ И око питања таксе морао је стално да се обраћа надлежнима, а овај проблем је постао изражен 1931, због прописа да се за сваки појединачни концерт мора тражити умањена тарифа.³² Савез је у међувремену реаговао и код банских управа о ослобађању од бановинских такса, одакле су стизала различита решења. Док су Дринска, Дравска, Приморска, Дунавска и Савска бановина донеле позитивне одлуке, Моравска је дала негативан одговор, Врбаска је тражила одлагање, а на решење Зетске бановине се чекало.³³ Уз све то, посебан проблем представљао је обичај локалних управа да и даље наплаћује обе таксе, без обзира на прописана решења, што је додатно оптерећивало и збуњивало дружине, стварало неповерење у Савез, али и у законе. Тако је, на пример, Славко Ј. Манојловић, редитељ и хоровођа Позоришног, певачког и музичког друштва *Војвода Камућ* у Младеновцу, писао Савезу с молбом да објасни „које смо таксе ослобођени, а коју пак и по ком проценту треба да плаћамо“, наводећи да дружина „сваке недеље приређује понешто хумано, око чега у већем случају има готово више расхода него прихода“, да је у провинцији публике мало и да „неће моћи више да опстану“ уколико их Савез не заштити.³⁴

Увиђајући да су законска решења ипак неопходан корак ка променама, организација се трудила да уз понављане захтеве инсистира и на њиховом правном регулисању. Вишегодишња упорност довела је до извесних помака, па је новим Финансијским законом (1932–1933) одређено да се сва савезна певачка друштва ослободе такса на концерте и приредбе без игранке.³⁵ Истовремено је, међутим, постојала и дуготрајна борба око дефинисања ауторске таксе. Рђава примена Закона о заштити ауторских права (1930) доводила је до хаотичног стања које су разне агенције покушавале да окрену у своју корист.³⁶ Стицајем таквих околности, пролазећи кроз наметнута „привремена решења“, Савез се

³¹ „Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *Гласник МДС* 6 (1930), 85, 99; „VII Kongres Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *МГ* 5–6 (1931), 171–175; „Zapisnik X kongresa Južnoslovenskog pevačkog saveza održanog u Beogradu 25. novembra 1934. god. u domu Muz. Društva Stanković“, *Vesnik JPS* 1 (1935), 5–9; „Izveštaj Savezne uprave XIII Kongresu Južnoslovenskog Pevačkog Saveza“, *Vesnik JPS* 1–2 (1938), 1–2.

³² За концерте се плаћало 10%, за концерте с игранкама 20% од бруто зараде. „VII Kongres ...“, *нав. дело*, 173.

³³ „Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *Гласник МДС* 6 (1930), 121; 7 (1930), 142; 9 (1930), 195; *МГ* 7–8 (1931), 261.

³⁴ „Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *МГ* 9–10 (1931), 313–315.

³⁵ Ни овом приликом није изостављена компликована администрација, јер су дружине о сваком концерту извештавале Пореску управу која је издавала наређења финансијским органима. „Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *МГ* 3–4 (1932), 100.

³⁶ Уп. Д. Путник, „Заштита ауторског права у области музичке уметности“, *Гласник МДС* 9 (1930), 176–86; *МГ* 1–2 (1931), 1–14.

и на том пољу залагао за трајне законске регулативе.³⁷ Држава је Уредбом о ауторско-правном посредништву тек 1937. ликвидирала све ауторске агенције, Удружење југословенских музичких аутора добило је ексклузивно посредништво у области ауторских права, али се појавио потенцијални проблем монопола. Због неповољних услова, Савезу је остајало да преговара око умањења таксе и спровођења категоризације певачких дружина.³⁸

По питању осталих молби, певачка организација обрађала се министарствима иностраних и унутрашњих дела, правде, поште и телеграфа, војске и морнарице, социјалне политике и народног здравља, Поглаварству града Београда, појединим бановинама, представницима Скупштине, али је то давало само краткорочне резултате. И онда када су стизала позитивна решења, она нису улазила у законску процедуру већ су, у најбољем случају, важила само за текућу годину.³⁹ Тако су се и Савез и државна администрација по многим питањима враћали на почетак и изнова трошили своју енергију.

Јужнословенски певачки савез је многе своје акције, попут штампања нотних издања, организовања диригентског курса или залагања за новчану помоћ, усмеравао на хорове у унутрашњости.⁴⁰ Са друге стране, тражио је да га држава третира као централну певачку организацију која нема алтернативу и која је једина меродавна да процењује уметнички квалитет појединих дружина. Будући да је годинама био у безуспешним преговорима са Хрватским певачким савезом који због међусобних национално-идеолошких сукоба није желео да му се прикључи, сматрао је да се и проблеми „цепања снага“ могу спречити „силом закона“.⁴¹ Ауторитарни ставови и елементи некомпромисног колективизма савезне хорске институције тема су за засебну расправу, али је у овом тренутку важно нагласити да власт није реаговала ни на

³⁷ „Ugovor [izmedju Autor centrale za autorska prava S. Bakarčić u Zagrebu i Južnoslovenskog pevačkog saveza]“, *МГ* 9–10 (1931), 316–18; „Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *МГ* 12 (1934), 265–266.

³⁸ „Izveštaj Savezne uprave XIII Kongresu Južnoslovenskog Pevačkog Saveza“, *Vesnik JPS* 1–2 (1938), 2.

³⁹ Уп. „Izveštaj Savezne uprave XIII Kongresu Južnoslovenskog Pevačkog Saveza“, *Vesnik JPS* 1–2 (1938), 2.

⁴⁰ За диригентски курс за 30 учитеља са територије Дунавске бановине добијена је сума од 25.000 дин. коју је одобрио бан Дунавске бановине Милан Николић („VII Kongres Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *МГ* 5–6 (1931), 197). Иницијативом ЈПС савезна друштва су до 1932. добила 94.000 дин. од Министарства просвете. „Iz Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *МГ* 7–8 (1932), 227.

⁴¹ „Akt J.p. Saveza upućen g. pretседniku Min. saveta“ Br. 145, 18. dec. 1930. и [Prestavka ministru prosvete] 22. januara 1931, *МГ* 1–2 (1931), 48–51; 53.

такве предлоге које је лако могла да искористи за постизање државно-националних циљева.

Иако период између два светска рата доноси очигледне помаке у односу државе према музичким институцијама, тешко да се може говорити о суштинским променама у поређењу са претходним добом. Као и друге установе цивилног типа, хорска удружења нису поседовала довољно материјалног, друштвеног и симболичког капитала независног од државе, па им је сходно томе недостајала и одговарајућа снага потребна за деловање на структуре власти. Примери који су постојали у случају повезаности хорских управа и државног апарата упућују на постојање поменутог „паралелног система вредности и понашања“, система који је у недостатку правила понекад био једини начин да се дође до неопходне помоћи. Он, међутим, није могао да обезбеди дугорочно планирање и развој, већ сталну неизвесност финансирања и функционисања у политички конфликтним и променљивим амбијентима српске и југословенске државе.

Разматрани покушаји деловања на државу сведоче о томе да су законски прописи, систем пореза и инертност административног апарата оптерећивали подручје музике и показују како је држава споро и непотпуно одговарала на захтеве за променама. Јужнословенски певачки савез био је масовна музичка организација која је путем певаштва намеравала да допринесе етничком и социјалном уједначавању различитих територија југословенске државе, али примери односа државе према овој цивилној установи потврђују обичај власти да свој рад исцрпљује у политици и око ње и да не подстиче чак ни оне праксе које рецепцију те исте политике, односно њених идеолошко-националних конструкција, управо отелотворују и снаже. Савез је у својим плановима унапређења певаштва исказивао и визију сопственог деловања за нацију и државу, али представници власти то нису умели или нису желели да искористе.

Пошто су битна питања развоја друштва ретко била предмет систематског државног планирања, реално се и није могло очекивати да музика буде изузетак. Јасно је да стратегије званичне културне политике, посвећене превасходно борби око општег образовања, нису досезале до специфичних и засебних програма који би обухватили дефинисање главних циљева развоја и праваца деловања музичке културе у сфери друштва, па су иницијатива цивилних институција и ентузијазам појединаца представљали једине покретаче на решавање проблема у овој области. Наведени подаци, међутим, упућују на индолентан, често и дестимулативан однос државе према различитим покушајима унапређења ове уметничке и социјалне праксе, што тек отвара простор за будућа истраживања, али и за боље разумевање савремених проблема.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Академско певачка друштво „Обилић“ 1884–1941, прир. Б. Мајданац и М. Радојчић, Историјски архив Београда, Београд 2005.

„Akt J.p. Saveza upućen g. predsedniku Min. saveta“ Br. 145, 18. dec. 1930. и [Prestavka ministru prosvete] 22. januara 1931, *Музички гласник* 1–2 (1931), 48–53.

Вукдраговић Михаило, „Певачки дани у Скопљу“, *Гласник Музичког друштва Станковић* 7 (1929), 126–28.

„Дневне вести. – Министарство просвете за певачка друштва“, *Политика*, 2. јануар 1923, 5.

Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, књ. II, Стубови културе, Београд 1996, 199–214.

Димић Љубодраг, „Јужнословенски певачки савез“, у ауторској књизи *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941*, књ. III, Стубови културе, Београд 1996, 312–325.

„Zapisnik X kongresa Južnoslovenskog pevačkog saveza održanog u Beogradu 25. novembra 1934. god. u domu Muz. Društva Stanković“, *Vesnik Južnoslovenskog pevačkog saveza* 1 (1935), 5–9.

„Из Јужнословенског певачког савеза“, *Гласник Музичког друштва „Станковић“* 9 (1929), 174–176.

„Из Јужнословенског певачког савеза“, *Гласник музичког друштва Станковић* 2 (1930), 40–47; 4–5 (1930), 79–103; 6 (1930), 121–122; 7 (1930), 141–144; 9 (1930), 194–199; 7–8 (1931), 243–262.

„Из Јужнословенског певачког савеза“, *Музички гласник* 9–10 (1931), 313–318; 7–8 (1932), 224–238; 5–6 (1933), 128–183; 9–10 (1944), 188–217; 12 (1934), 264–267.

Извештај о раду Јужнословенског певачког савеза за певачку годину 1939–1940, Штампарија Ж. Милосављевић, Београд 1940.

„Извештај Savezne uprave XIII Kongresu Južnoslovenskog Pevačkog Saveza“, *Vesnik Južnoslovenskog pevačkog saveza* 1–2 (1938), 1–8.

„Извештај управе J. P. Saveza XII Kongresu“, *Vesnik Južnoslovenskog pevačkog saveza* 10 (1936), 73–77.

„Извештаји за XI Kongres JPS“, *Vesnik Južnoslovenskog pevačkog saveza* 4–7 (1935), 38–52.

Јанковић Душан, „Двадесетпетогодишњица Ст. Ст. Мокрањца“, *Дело*, 52/2 (1909), 246–250.

Калик Спира, *Споменица Београдског певачког друштва приликом прославе педесетогодишњице*, „Милош Велики“ – Штампарија Бојовића и Мићића, Београд 1903.

„VII Kongres Južnoslovenskog pevačkog saveza“, *Музички гласник*, 5–6 (1931) 176–197.

Манојловић Коста, „Јужнословенски певачки савез. Његове идеје и рад.“, *Гласник МДС* 9 (1929), 165–168.

Манојловић Коста, „Јужнословенски певачки савез. Његове идеје и рад. – Свршетак“, *Гласник МДС* 1 (1930), 1–6.

Марковић Татјана, „Певачко друштво као *означитељ* српске културе. Поводом 150. годишњице оснивања Београдског певачког друштва (1853–2003)“, *Нови звук* 22 (2003), 38–45.

Милановић Биљана, „Стеван Стојановић Мокрањац и аспекти етничитета и национализма“ у: *Мокрањац на дар: прошета – чудних чуда кажу – 150 година*, зборник радова, ур. Ивана Перковић Радак и Тијана Поповић Млађеновић, Факултет музичке уметности и Дом културе *Стеван Мокрањац*, Београд – Неготин 2006, 33–53.

Perović Latinka, „Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka“ у: *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka, 4. Žene i deca*, zbornik radova, ur. Latinka Perović, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, 7–32.

Петровић Даница, Ђаковић Богдан и Марковић Татјана, *Прво београдско певачко друштво: 150 година*, САНУ, Музиколошки институт САНУ, Галерија САНУ, Београд 2004.

Путник Душан, „Јужнословенски певачки савез. Његова реорганизација и циљеви“, *Гласник Музичког друштва Станковић* 8 (1929), 137–145.

Путник Душан, „Заштита ауторског права у области музичке уметности“, *Гласник Музичког друштва Станковић* 9 (1930), 176–186; 1–2 (1931), 1–4.

„Српска музичка школа у Београду“, *Гусле* III/9 (1913), 135–37.

Стојановић Дубравка, *Калдрма и асфалт: урбанизација и европеизација Београда 1890–1914*, Удружење за друштвену историју, Београд 2008.

Стојановић Дубравка, „Уље на води: Политика и друштво у модерној историји Србије“ у: Љубодраг Димић, Дубравка Стојановић и Мирослав Јовановић: *Србија 1804–2004: три виђења или позив на дијалог*, Удружење за друштвену историју, Београд 2009², 115–148.

„Ugovor [izmedju Autor centrale za autorska prava S. Bakarčić u Zagrebu i Južnoslovenskog pevačkog saveza]“, *Музички гласник*, 9–10 (1931), 316–318.

Црквено-певачка дружина „Бранко“: 120 година, прир. Ј. Виденовић, Саборни храм Свете Тројице, Ниш 2007.

Чалић Мари-Жанин, *Социјална историја Србије*, Clío, Београд 2004.

Biljana Milanović

THE ATTITUDE OF THE STATE SPHERE TOWARDS SINGING
ASSOCIATIONS IN SERBIA AND KINGDOM OF YUGOSLAVIA
(Summary)

Financial dependence of singing societies in the state of Serbia and Kingdom of Yugoslavia is particularly analyzed in the paper, with a view to pointing to problems which hindered the advancement of music culture in the civil society.

As other similar institutions of civic type, choirs did not have at their disposal sufficient financial, social and symbolic capital independent of the state, so they did not possess the power to influence on the government authorities. Although the period between World Wars brought evident improvement in the state treatment of music institutions, it could not be interpreted as a fundamental shift. The treatment of the Yugoslav singing union (*Južnoslovenski pevački savez*), which fought for promotion of music culture in the Yugoslav society, is particularly indicative. This largest music organization in the country, fostering ideology of integral Yugoslavism, strived to contribute to ethnic and social cohesion of different regions through singing. In its plans for improving singing practice this organization exhibited a clear vision for activism in favor of the nation and state, but the state authorities did not know how or did not desire to make use of it. Certain information suggests indolent and at times negative, discouraging attitude of authorities towards different ways of improvement of music practice, both art and society wise, which opens a new horizon for future studies and for better comprehension of contemporary problems as well.

UDC 061.231:784](497.11+497.1)“18/19“

316.7:336.53

DOI: 10.2298/MUZ1111219M